

Primus Mortimer Pettersson – en av våra främsta naivistiska målare

Skapade en värld av skönhet, ro – och oro

Primus målade oförtrutet i ett hörn av sjukhusets tapetserarverkstad. Här ses han iförd sjukhusets kläder och med skissblocket i hand.

■ När konstnären Primus Mortimer Pettersson år 1975 dog på Frösö sjukhus, mentalsjukhuset som varit hans hem sedan 1929, skrev konstkritikern Olle Granath i Dagens Nyheter (21 maj 1975):

»Varje bild är ett försök att på duk eller papper fixera en glimt ur det förflutna. Primus Mortimer Petterssons måleri är inget glimrande feeri, frammanat för att förjaga sysslolöshet och tristess på sjukhuset. Det är i stället ett gripande och heroiskt försök att återfinna en identitet genom att upprätta kontakt med ett dunkelt förflutet. När han lade upp ett landskap i sina målningar så var det för att få ytterligare ett stycke mark att sätta ned fötterna på.«

Om detta dunkla förflutna har en hel del skrivits och spekulerats sedan Primus blev erkänd som en av våra främsta naivistiska målare. Han föddes i Östersund 1895 och gick till sjöss 1914. Där vidtog ett hårt och stökigt liv på allehanda skutor och i hamnar jorden runt – Casablanca, Durban, Hongkong och Barcelona, för att nämna några som förekommer i de brev han skrev hem.

Fram till 1919 är det någorlunda belagt vad Primus hade för sig. Men därefter upphör alla noteringar och livstecken fram till 1924. Då återfanns han, »svårt chockad« som det står i många artiklar

som skrivits, på ett sjukhus i San Francisco och sändes hem till Sverige och Östersund. Något att förtälja om vad som hänt under de fem åren hade han inte, varken då eller senare. Efter några års boende hos fadern Per (kakelugnsmakare till yrket) och system Anna (som var sjuksköterska) med diverse konfrontationer, togs han in på Frösö sjukhus i början av år 1929, vid 34 års ålder.

Konstkännaren Gunnar Hellman, som kom att ägna stort intresse åt Primus som konstnär och människa, uppger att denne led av besvärande tvångstankar och plågades av obehagliga röster. En icke namngiven läkare vid sjukhuset talar om att det sällan är så mycket reda i kontakten med »gamla schizofrena«.

Brorsonen Karl-Erik Pettersson vet att Primus tyckte om att arbeta och redan från början visade stor verksamhetslust. Han började måla med skokräm och kol på pappersbitar som fanns till hands. När vårdaren Henrik Walltin gav honom kriterior och bättre papper tog skapandet fart. Den konstintresserade överläkaren John Agerberg, som kom till Frösö sjukhus 1933, såg den märkvärdiga talangen och uppmuntrade verksamheten. Tavelproduktionen blev med tiden mycket omfattande, varom mera nedan. Motiven var ofta hus i alla former, städer och båtar.

Gunnar Hellman skriver att det »är tystnaden som är mest talande« i Primus tavlor.

De första offentliga reaktionerna kom när ett nittiotal verk med signaturen PMP visades i Östersund 1947. Många var positiva, men i en lokaltidning skrev en rektor:

»Alster av en undangömd och sjuk människa, som av förstaeliga orsaker varken kunnat eller kanske rent av ej velat exponera dessa, har av sammanslutningen (Östersunds konstklubb) framförts såsom konstprodukter ... Att sätta benämningen konst på sådana alster det är farligt.«

Överläkare Agerberg replikerade:

»Jag hoppas att utställningen i någon mån bidragit till att lära allmänheten att förstå att även de psykiskt sjuka äro människor, som många gånger har ett rikt själsliv bakom en kanske bisarr yta. De som inte förstå att uppskatta vad som visats må ha sin mening för sig, men de bör akta sig för att upphäva sig till domare.«

Till domare gjorde sig dock tyvärr en efterträdare till John Agerberg. År 1959 gavs det nämligen order om att alla PMP-tavlor som hängde på sjukhuset skulle kastas eller brännas! Lyckligtvis lydde inte all personal, en hel del verk gömdes undan och kunde plockas fram

Ett av flera verk med PMP-signatur med motiv från området kring Frösö sjukhus.

när doktorn i fråga försvann från Frösön.

Primus fortsatte emellertid oförtrutet att måla i sitt hörn av sjukhusets tapetserarverkstad. År 1961 arrangerade konstnären Lennart Örnberg en ny utställning på läns museet i Östersund. Under 1960-talet växte intresset för naiv konst, och Jan Runnquist på Svensk-Franska konstgalleriet i Stockholm upptäckte Primus. En separatutställning omfattande 74 målningar blev det stora genombrottet, nästan allt såldes. Sedan följde många utställningar, både i Sverige och i flera andra länder.

Exakt hur många verk Primus åstadkom under sin livstid går inte att fastställa. Det finns uppskattningar på uppemot 15 000. Självklart höll inte alla dessa god klass – vilken konstnär skulle kunna åstadkomma det? Men frågan är om inte andras ambitioner att begränsa utbudet (och höja priset?) gick för långt. Utöver

den nämnda utrensningen på Frösö sjukhus 1959, utsattes hans verk för en hård gallring efter succén på Svensk-Franska. Allt som då fanns, ca 4 000 alster, sändes dit för granskning och endast 10 procent godkändes. Resten makulerades och försvann.

I sin konstnärliga verksamhet fick Primus aldrig ledning av någon annan, skriver Gunnar Hellman i läns museets årsbok Jämten 1975–76. »Ensam och isolerad skapade han en värld av skönhet, ro – och oro. Den värld han själv levde i var inte stor, men hans synvild sträckte sig långt bortom horisonten.»

Till Frösö sjukhus donerades vid Primus död 1975 de drygt hundra verk som redan fanns där, och de hänger nu på olika kliniker och institutioner inom Jämtlands läns landsting. Brorsonen Karl-Erik har låtit de 36 tavlorna som tillhör honom ingå i flera utställningar landet runt, bl a i en som under tre år cirkulerat mellan Folkets Hus-lokaler.

Själv tillhör jag den skara av privat-

personer som är lyckliga ägare till en PMP-tavla. Den heter »Blasieholmskajen« (i Stockholm) och skildrar i underbart vackra färger och nästan magiskt ljus de kända byggnaderna där, med Handelsbankens huvudkontor, Grand Hotel, SAF-huset (som det då hette) och Nationalmuseum. Föga anade väl Primus att han själv skulle hyllas som en stor konstnär av den som så småningom blev chef för denna ärevärdiga institution, alltså Olle Granath.

Bosse Tolander

chefredaktör

för Läkartidningen 1988–1996

Referenser

- Hellman G. Primus Mortimer Pettersson. Årsboken Jämten 1975–76. Östersund: Östersunds läns museum.
- Pettersson KE. Primus Mortimer Pettersson. Skrift till utställning 19 juli–13 augusti 1995 i Stadsmuseet – Ahlbergshallen. Östersunds konstklubb.